

ПРИЛОЖЕНИЕ НА МЕДИАЦИЯТА В СПОРОВЕ ЗА ИНТЕЛЕКТУАЛНА СОБСТВЕНОСТ

Ас. д-р Недялка Александрова
Икономически университет – Варна

APPLICATION OF MEDIATION IN INTELLECTUAL PROPERTY DISPUTES

Ass. Prof. Nedyalka Alexandrova, PhD
University of Economics – Varna

Резюме: В доклада е представено емпирично проучване, обосноваващо тезата, че при спорове, свързани с интелектуална собственост, засегнатите нематериални интереси на страните са от съществено значение и дори могат да доминират над икономическите. Това извежда медиацията като особено подходящ способ за разрешаване на тези конфликти, защото чрез нея се разкриват и удовлетворяват всички интереси на страните.

Ключови думи: *интелектуална собственост, медиация*

Abstract: The report presents an empirical study arguing the point of view that in intellectual property disputes, the non-economic interests of the parties involved are essential and may even dominate the economic ones. This proposition makes mediation a particularly suitable mean for resolving these conflicts, because it provides possibility the interests of the parties to be revealed and satisfied in their entirety.

Key words: *intellectual property, mediation*

Въведение

В съвременната постиндустриална икономика, основана на знанието и технологичния напредък, интелектуалната собственост играе ключова роля. Тя е основният фактор, създаващ стойност и главен двигател на конкурентоспособността. Това я превръща все по-често и в обект на спорове и дори на конкурентни войни. Цената на конфликтите, свързани с интелектуална собственост, става все по-голяма, като същевременно те имат някои особености, които правят неподходящи някои от способите за разрешаването им.

В настоящия доклад се очертават възможностите за приложение на медиацията по отношение на спорове, свързани с интелектуална собственост, и се застъпва тезата, че някои от особеностите на тези спорове имат потенциала да изведат медиацията като най-удачен способ.

Актуалността на представената проблематика е продиктувана от нарастващата роля на интелектуалната собственост, от една страна, както и от нарастващото значение на извънсъдебните способности за решаване на спорове и на медиацията по-конкретно – от друга.

Целта на настоящият доклад е чрез литературен анализ да се очертаят особеностите на конфликтите, свързани с интелектуална собственост, които ги правят особено подходящи за медиация, и на базата на проведено проучване да се провери доколко тези особености съществуват у нас.

Предмет на изследване са конфликтите, свързани с интелектуална собственост.

За постигането на целта авторът си поставя **следните задачи**: 1) очертаване на особеностите на конфликтите, свързани с интелектуална собственост; 2) проверка за наличие на тези особености на базата на емпирично проучване; 3) извеждане на потенциални предимства за прилагане на медиацията при разрешаване на конфликти, свързани с интелектуалната собственост.

Методологията на изследването включва традиционните на методи на литературен преглед, индукция и дедукция, а така също и способите на дескриптивната статистика.

Анализирането на проблематиката, свързана с прилагане на медиацията в преодоляването на конфликти, свързани с интелектуална собственост, има теоретично и практическо значение с оглед обосноваването на подходящ способ за разрешаване на този вид спорове.

Изложение

Предимствата на медиацията като способ за разрешаване на конфликти традиционно се разглеждат през призмата на по-ниските разходи, по-бързата процедура, поверителността и др. (Андреева 2020). Всички те са валидни за споровете и за конфликтите по принцип и като такива могат да бъдат посочени и като предимства на медиацията в споровете в областта на интелекту-

алната собственост. Наред с това спецификите както на медиацията, така и на интелектуалната собственост водят до определено „пасване“ между тях, което предопределя медиацията като особено подходяща за разрешаване на конфликти, свързани с интелектуална собственост.

Интелектуалната собственост най-общо е юридически закрепено право върху продукт на човешкия интелект независимо дали става дума за произведение на науката, на изкуството или за индустриална собственост. В нейния обхват попадат както литературни, научни, музикални и танцови произведения, филми, изобразително изкуство и дизайн, архитектурни произведения и компютърни програми, така и изобретения, търговски марки, промишлен дизайн и т.н. Общото между всички тях е, че те са продукт на човешкото творчество и интелект.

Интелектуалната собственост по същество е собственост върху нещо нематериално и следователно единственият начин тя да се реализира като такава, е на притежателя ѝ да се осигури монополно право върху нейното използване (Станев, Павлов 2016). Нарушенията и конфликтите, свързани с интелектуална собственост, по същество произтичат от непризнаването на това монополно право, независимо дали то произтича от незнание за съществуването му или от несъгласие с него. В резултат се получава неоторизирано използване на чужд интелектуален продукт, върху който друго лице има изключителни права. Концепцията, стояща зад цялото законодателство по интелектуална собственост, е свързана с осигуряване на такива монополни права върху продуктите от интелектуалната дейност, осигуряващи възможността на притежателите им да черпят икономическа изгода от тях. Това е основано на идеята, че осигуряването на възможността за извличане на икономически ползи от интелектуалния труд действа като стимул за развитието на творческа и иновативна дейност и допринася за цялото общество. По тази причина законите, защитаващи интелектуалната собственост, са ориентирани предимно към охрана на икономическите интереси, свързани с нея.

При спор в съда, свързан с нарушаване на интелектуална собственост, решението като цяло може да възстанови материалните загуби на лицето, чиито права са нарушени. Дори да се присъди обезщетение за нематериални вреди, разглеждането на делата по ин-

телектуална собственост често се свежда до установяване на имуществен интерес. Такова решение няма да доведе до удовлетворение на засегнатата страна в случаите, когато основният накърнен интерес не е икономически.

Икономическо решение на спора няма да доведе и до усещане за справедливост от страна на нарушителя, защото той ще бъде санкциониран за поведение, което от личната си морална гледна точка не възприема като нередно. Ако спорът бъде разрешаван с помощта на медиацията обаче е възможно в процеса на изясняване на интересите на страните той да осъзнае нередността на действието си.

Продуктите на интелектуалната собственост като цяло са резултат от човешкото въображение. „Въображението е психологически механизъм на най-престижното и полезно човешко качество – креативността. В крайна сметка грамаден брой културни вещи и материали, като дизелов двигател, дигитален компютър, бетон, стихотворение за нежна страст и много други, са продукти на тази вездесеща импровизационна активност на въображението, която всеки здрав човешки индивид проявява в живота си в някаква степен.“ (Минчев 2008). Една от основните функции на въображението, е че то „усилва чувството за Азовост на фона на представяни възможности за избор“ (Минчев 2008). Това всъщност означава, че в съзнанието на твореца (т.е. на автора, изобретателя, създателя) производението на интелекта е въплъщение на неговия Аз, на преживяването му за собствената му личност. Може да се направи извод, че една от основните характеристики на интелектуалната собственост е, че тя отразява личността на автора. От една страна „Резултатите от интелектуалната дейност се отразяват върху човешката личност и индивидуалност“ (Mingaleva, Mirskikh 2015), а от друга – резултатите от творческата и интелектуалната дейност се преживяват от автора като негово продължение. Може да се твърди, че авторите на произведения, изобретения и т.н. се идентифицират с резултатите от творческата си и научно-техническа дейност на личностно ниво и нарушенията на техните права се преживяват от тях като посегателства върху личността им, а не (само) като накърняване на икономическите им интереси. Всичко това води до дълбоко неудовлетворение на авторите, ако правата им бъдат нарушени.

Тъй като мотивите за интелектуалната и творческата дейност са многопластови и разнообразни и те не могат да бъдат сведени само и единствено до парични (Григовров 2009), то и неудовлетворението от нарушенията в областта на интелектуалната собственост често стига отвъд нарушения икономически интерес и се преживява като дълбоко засягане (или дори поругаване) на личността. По тази причина решения, които се свеждат до компенсиране главно на икономическите загуби, не могат да донесат удовлетворение и усещане за справедливост. Именно тук е най-голямото предимство на медиацията като способ за разрешаване на конфликти, свързани с интелектуалната собственост – при нея се постига удовлетворение на всички нива, на които участниците в конфликта се чувстват засегнати – позиции, интереси и т.н.

С цел проверка на хипотезата за наличие на силен неикономически характер на накърнения интерес при спорове, свързани с интелектуалната собственост, бе приложена интернет анкета, проведена през май 2023 г. по метода на отзовалите се. Получени са 337 отговора, като респондентите се разпределят по възраст по следния начин: до 30 години (29%); от 31 до 40 години (22%); от 41 до 50 години (28%); от 51 до 60 години (15%) и над 60 години (6%).

На респондентите бяха поставени въпроси по два огледални хипотетични казуса, целящи да се разбере доколко възприемат като нарушение използването на чужда интелектуална собственост без разрешение, както и къде според тях е основната тежест на евентуалния проблем – в икономическите или в неикономическите интереси на засегнатите страни. Казусите, по които респондентите бяха помолени да вземат отношение, са следните:

- Казус 1: Случайно попадате на произведение (текст, фотография или др. под.) на Ваш познат, което много Ви допада и решавате да го използвате.

- Казус 2: Случайно откривате, че някой е публикувал от свое име Ваше произведение (текст, фотография или др. под.).

Респондентите трябваше да посочат доколко са съгласни с няколко твърдения, свързани с двата хипотетични казуса, като отговорите са подредени по петстепенна рангова скала от „напълно вярно“ до „напълно невярно“. Твърденията и разпределението на отговорите по Казус 1 и Казус 2 са представени съответно на фигури 1 и 2.

Фигура 1. Разпределение на отговорите на въпросите по Казус 1

Източник: Собствени изчисления.

Казус 1 цели да провери нагласите на респондентите в ситуация, в която те (съзнателно или не) ползват чужд интелектуален продукт без разрешение и с некомерсиална цел. Казусът е формулиран по начин, който да изключва директен икономически мотив, за да се провери доколко липсата на такъв би означавала изобщо липса на спорен момент.

Както се вижда от фиг. 1 голяма част от респондентите (43,62%) не виждат проблем в използването на чуждо произведение (21,36% са посочили, че за тях твърдение 1 е напълно вярно и 22,26% – донякъде вярно), други 39,46% не са съгласни с това (за 27% това твърдение е напълно невярно и за 12,46% – донякъде невярно). Значителна част (45,49%) от отговорилите допускат, че авторът може да се почувства засегнат (за 15,73% твърдение 2 е напълно вярно, а за 29,67% донякъде вярно), макар да не мислят, че това е сериозно. Немалка част

(39,47%) от отговорилите не допускат, че авторът може да се почувства засегнат (за 23,44% твърдение 2 е напълно невярно, а за 16,02% – донякъде невярно). Въпреки това тези, които директно заявяват, че не се интересуват от това кой е авторът и считат, че щом той е публикувал произведението си, то може свободно да се използва (29,38% общо, от които 10,98% са напълно съгласни с твърдение 3 и 18,40% са донякъде съгласни с него), са значително по-малко от тези, които не са съгласни с това (54,90% общо, от които за 16,32% това твърдение е донякъде невярно и за цели 38,58% то е напълно невярно).

Отговорите на тези три твърдения навеждат на мисълта, че не рядко нарушенията в областта на интелектуалната собственост се извършват не злонамерено, а от липса на достатъчно яснота в обществото кое е редно и кое – не. В тази светлина следва да се разглеждат и отговорите на твърдение 4, където общо 56,08% се боят от влошаване на взаимоотношенията с човека, чието произведение използват (за 24,33% твърдението е напълно вярно и за 31,75% то е донякъде вярно) и само 27,60% не се боят от такова влошаване (за 11,28% твърдение 4 е донякъде невярно и за 16,32% то е напълно невярно). Тези отговори дават основание да се твърди, че медиацията е по-подходяща за решаване на конфликти, свързани с интелектуалната собственост, защото тя осигурява в по-голяма степен възможност за запазване на взаимоотношенията между страните в сравнение с другите методи.

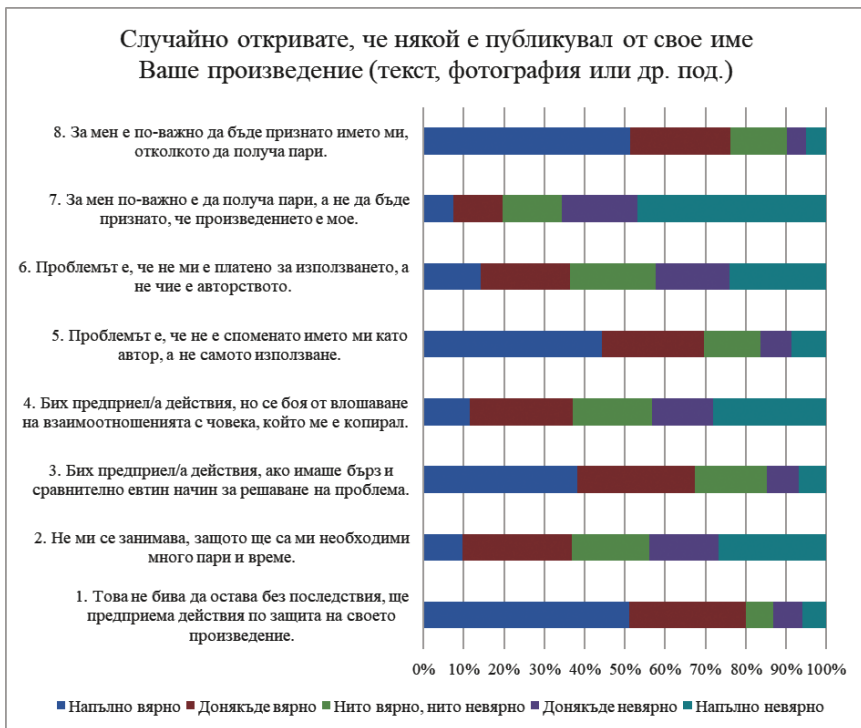
Показателни са отговорите на твърдение 5, където 74,18% от респондентите считат, че не би трябвало да има проблем с използването на произведението, ако споменат името на автора (за 44,21% твърдението е напълно вярно и за 29,97% то е донякъде вярно), а само 10,98% не считат така (за 6,23% твърдението е донякъде невярно и за 4,75% то е напълно невярно). Макар формално според законовите разпоредби това твърдение да не е вярно, защото в редица случаи произведение може да се ползва само след изрично разрешение на автора, а не просто след споменаване на неговото име, отговорите на този въпрос показват степента, в която хората възприемат ползването на обект на интелектуалната собственост като личен въпрос, а не като икономически. Това проличава и от отговорите на твърдение 6, които показват много близки дялове на тези, които приемат твърдението за вярно (общо 36,20%, в т.ч. 11,28% посочили, че за тях твърдението е напълно вярно и 24,93% – донякъде вярно) и тези, които не го приемат за такова (общо 34,72%, в т.ч. 18,99% посочили, че за тях

твърдението е напълно невярно и 15,73% – донякъде невярно). По този въпрос е най-значим делът на колебаещите се (29,08%), който е по-голям от дяловете на всички други варианти на отговор, както е и най-голям за колебаещите се по всички твърдения. Това показва, че респондентите не са сигурни дали да възприемат въпроса като икономически, или не.

Допълнителна светлина по въпроса дават отговорите на последните две твърдения – 7 и 8, които могат да се разглеждат като взаимосвързани. Накратко, и при двете твърдения превес имат отговорите, според които водещо е признаването на авторството, а не паричното възнаграждение. Общо 55,49% от респондентите не смятат, че ще предложат пари на автора в замяна на това да не споменават името му, като цели 43,62% са отговорили, че твърдение 7 е напълно невярно за тях и 11,87% са посочили, че то е донякъде невярно. Значително по-малко (27,01%) от респондентите са посочили, че твърдение 7 е вярно за тях, като само 8,61% са отбелязали „напълно вярно“, а 18,40% – „донякъде вярно“. Огледални и в този смисъл аналогични са отговорите на твърдение 8, където 48,07% са отговорили, че биха предпочели да признаят авторството, вместо да платят пари (за 23,44% това твърдение е напълно вярно и за 24,63% то е донякъде вярно), а 32,05% са посочили, че това не е вярно за тях (в т.ч. 22,85% са отговорили „напълно невярно“ и 9,20% – „донякъде невярно“). Разглеждането на отговорите по твърдения 7 и 8 в тяхната съвкупност навежда на извода, че по-голямата част от респондентите приемат, че не паричните, икономическите, мотиви са основни (или поне не ги приемат за единствено важни), когато въпросът се отнася до интелектуална собственост.

Казус 2 цели да провери нагласите на респондентите в ситуация, в която те случайно се натъкват на ползван техен интелектуален продукт без разрешение. Не е спомената комерсиална цел и тя не се подразбира. Казусът е формулиран по начин, който да не предполага директен икономически мотив, за да се провери доколко липсата на такъв би означавала изобщо липса на спорен момент.

Както се вижда от фиг. 2 преобладаващата част от респондентите (80,12%) са категорични, че ползването на тяхно произведение не бива да остава без последствия и биха предприели действия по защита на произведението си (50,04% са посочили, че за тях твърдение 1 е напълно вярно и 29,08% – донякъде вярно). Тези, които на са съ-

Фигура 2. Разпределение на отговорите на въпросите по Казус 2

Източник: Собствени изчисления.

Следващите три твърдения (2, 3 и 4) са насочени към установяване на някои евентуални пречки пред предприемането на действия по защита на интелектуалната собственост при установено неотризирано ползване. Разпределението на отговорите на въпроси 2 и 4 е почти идентично, като то е сравнително равномерно разпределено между различните варианти на отговор с лек превес на тези, които не са съгласни с твърденията. От това може да се заключи, че необходимостта от влагане на пари и време, както и опасността от влошаване на взаимоотношенията с другата страна не са основните фактори, които респондентите биха взели предвид. Нещо повече, опасенията от влошаване на взаимоотношенията са значително по-големи в отговорите на Казус 1 в сравнение с тези на Казус 2. Тук общо 37,09% (за 11,57% твърдение 4 е напълно вярно и за 25,52% е донякъде вярно) от респондентите се опасяват от влошаване на взаимоотношенията

и 43,32% (за 15,13% твърдението е донякъде невярно и за 28,19% то е напълно невярно) не се опасяват от това. За сравнение при Казус 1 тези дялове бяха съответно 56,08% и 27,60%. Възможно обяснение може да бъде усещането за накърнени интереси във варианта на Казус 2, което е с предимство пред потребността от запазване на взаимоотношенията.

Твърдения 5 и 6 са насочени към откриване на основния проблем в Казус 2 така, както той се възприема от респондентите, а твърдения 7 и 8 – към желаното от тях разрешаване на ситуацията, т.е. желаната от тях развързка. Логично е тя да е обвързана с това кой интерес най-вече възприемат като засегнат, затова отговорите на тези четири твърдения следва да се разглеждат във взаимната им обвързаност.

От отговорите на твърдение 5 се вижда, че за 69,73% от респондентите проблем е не толкова фактът, че тяхното произведение е ползвано без разрешение, а че не е споменато името им (за 44,21% от респондентите това е напълно вярно и за 25,52% е донякъде вярно). Това е над четири пъти повече от дела на тези, които не са съгласни с това твърдение – 16,32% (за 7,72% твърдението е донякъде невярно и за 8,61% е напълно невярно). Същевременно от отговорите на твърдение 6 е видно, че делът на тези, които виждат като основен проблем липсата на заплащане (36,50% общо, в т.ч. 14,24% напълно съгласни и 22,26% донякъде съгласни), е по-малък от дела на несъгласните с това (42,43% общо, в т.ч. 24,03% напълно несъгласни и 18,40% донякъде несъгласни).

Още по-показателни са отговорите на твърдения 7 и 8, според които за повечето хора е по-важно да бъде признато името им и това значително превишава желанието за парично възмездяване. Над три пъти по-голям е делът на респондентите, за които твърдение 7 не е вярно (65,58% общо, в т.ч. за 46,88% е напълно невярно и за 18,69% е донякъде невярно) в сравнение с тези, за които то е вярно (19,58% общо, в т.ч. за 7,42% е напълно вярно и за 12,17% е донякъде вярно). Съотношението на крайните отговори „напълно невярно“ към „напълно вярно“ е още по-значително – то е над 6 пъти. Видимо респондентите не виждат липсата на заплащане нито като основен проблем, нито като предпочитано от разрешаване на ситуацията. Същият извод може да бъде направен и от отговорите на твърдение 8, където респондентите, за които е по-важно да бъде признато името им, а не да им бъде платено (общо 76,26%) са почти осем пъти повече от

тези, които не мислят така (общо 9.79%). Много показателно е, че над половината от всички респонденти са посочили, че за тях това е напълно вярно – цели 51,34%, а други 24,92% считат, че това е донякъде вярно за тях. Тези данни подкрепят хипотезата за неикономическия, а личностен характер на засегнатата потребност при неоторизирано ползване на интелектуална собственост.

Заклучение

Споровете, свързани с интелектуална собственост, имат особености, произтичащи от природата на самата интелектуална собственост – продукт на човешките интелект, талант и творчески усилия. Авторите, изобретателите и всички, създаващи обектите на интелектуална собственост, се чувстват по особен начин свързани с това, което са създали – възприемат го като израз и продължение на собствената им личност. Посегателствата върху техните произведения водят до накърняване на интереси, голяма част от които са неимуществени. От друга страна, евентуалните нарушители на правата на интелектуална собственост невинаги осъзнават нарушението, но нерядко се боят от влошаване на отношенията с притежателите на правата. Всичко това прави медиацията значително по-подходяща от останалите способности за разрешаване на конфликти, свързани с интелектуална собственост, защото при нея, от една страна, се разкриват и удовлетворяват всички интереси на страните в конфликта, а от друга – има по-добра възможност да се запазят взаимоотношенията между тях в бъдеще. Наред с тези специфични предимства по отношение на този вид спорове медиацията запазва и общите си предимства – по-кратките срокове за разрешаване, поверителността, по-ниската цена и т.н. Това я прави особено подходящ способ за разрешаване на конфликти в тази област, която играе все по-значима роля в съвременното общество.

Използвана литература:

1. Андреева, А. (2020). Медиацията в сферата на висшето образование – иновативен модел за комуникация в българските университети. // Медиацията в различните обществени сфери. Варна: Наука и икономика.

2. Григоров, В. (2009). Интелектуалната собственост. Русе: Русенски унив. Ангел Кънчев.
3. Минчев, Б. (2008). Обща психология. София: Сиела.
4. Станев, В. К., Павлов, П. М. (2016). Управление на корпоративната интелектуална собственост. Варна: Наука и икономика.
5. Mingaleva, Z., Mirskikh, I. (2015). Psychological Aspects of Intellectual Property Protection. // Procedia – Social and Behavioral Sciences. 190, pp. 220 – 226.

За контакти:

Ас. д-р Недялка Александрова
Икономически университет – Варна
alexandrova.n@ue-varna.bg